אור הצפון — צלם אלהים

צלם אלהיסא. כל דרכי הנהגת החיים, בין החיים החומריים, בין החיים המוסריים, בין חיי הצבור בין חיי היחיד, הולכים ומתנהלים, עומדים ומתבססים, על פי מדת הכרת ערך עצמו. העני בדעת, בעניות דעתו, בהכרת עצמו, הרי הוא מזלזל בעצמו, ומזלזל בכל החיים כלם, עד כדי כך שהוא עלול גם כן לפעמים להפקיר את עצמו לסכנות, בלי כל תשומת לב, גם על דבר הקל שבקלים; לא כן העשיר בדעתו, המכיר את עצמו, הרי הוא מיקר ומחבב את החיים, ובכל כחו הוא משתדל להתרומם בעצמו, ולרומם את כל החיים אתו.

כללו של דבר: ההכרה בערך עצמו, היא בחינת החיים, ומדת העליה לכל האדם אשר על פני האדמה. ולכן העיקר הגדול מעיקרי חיינו הוא, להכיר ולדעת ערכו של האדם כפי שהעריכה אותו התורה, מפני שאך היא היא האמת לפי המציאות, ואך בהכירנו את האמת הזאת, תתבסס העבודה אצלנו, ואך אז יהיה בידנו קנה המדה האמתי למוד על פי כל מעשינו ותנועותינו, בכל הנהגתנו הכללית והפרטית.

"הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם. חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר: בצלם אלהים עשה את האדם" (אבות ג:יד).

חיבה יתירה זאת הנודעת לנו, היא היא המגלה לנו גדולת האדם וערכו, חשיבותו כלפי עצמו, וחיבתו אצל בוראו יתברך שמו, כי כשנתבונן בשימת לב, בטיבו וערכו של תואר צלם אלהים, ונחקור לדעת עד היכן הדברים מגיעים, אז נמצא, כי באמת עולה הוא לאין שיעור וערך על כל טוב ונעלה, שישנם ונמצאים בכל המציאות כולה, בכל מעמקי ומסתורי הבריאה של רום ותחת.

ואך אז נבין, כי חקירת כל חכמי לב החוקרים מימות עולם, לדעת ולמצוא סגולת נפש האדם, והולכים ומודדים בחכמתם גדולת האדם וערכו, לא תגיע מדתם והכרתם אף לעקבה של אותה הגדולה, של צלם אלהים, שהאצילה התורה להאדם, כי הרי כגודל הערך וההכרה שאפשר להעריך ולהכיר ברוממותו הבלתי משוערת של האלהים בורא העולם יתברך שמו, הוא גודל ערך התואר המתואר בו האדם בהתדמות מה להבורא יתברך.

מתוך הכרת הערך כגון זו, אפשר לנו להבין את העבודה המוסרית הגדולה המוטלת עלינו, היא תורת חובת הלבבות שאנו מוצאים על פי תורתנו הקדושה, תורה מוסרית גדולה ונשגבה, שאין דוגמתה בכל תורות המוסר, שהשיגו ועשו חכמי עולם על פי שכל האנושי.

כי אך מתוך אספקלריא מאירה זו, עלינו להסתכל על המצוה הגדולה של "והלכת בדרכיו" (דברים כח:ט), וכמו שדרשו חז"ל: "זה אלי ואנוהו" - "הוי דומה לו, מה הוא רחום אף אתה כו'" (ראה שבת קלג:), הכוללת בה כל תורת המוסר וההשתלמות על ידי ההתדמות לו יתברך שמו, ולא תעמוד לפנינו השאלה, איך יתכן הוא ציור ההתדמות של האדם החלש וחדל אונים הלזה לקונו?

כי אז נכיר ונדע, כי אין מצוה זו של ההליכה בדרכי ה' - אך גזירת מלך הגוזרת על האדם, להיות מה שהוא אינו כלל, כי אם, המצוה הגדולה הלזו, אך מתאימה היא, עם הידיעה והחיבה יתירה הנודעת לנו, בדמותו וצלמו של האדם, כמחייבת את האדם, שיהיה מה שהוא ראוי להיות באמת מראשית יצירתו, ולהוציא אל הפועל מה שיש בו בכוח, להתדמות אל מה שדימהו יוצרו.

הכרת חיבה יתירה זו, צריכה היא שתהיה אצלנו כחותם על לבנו, לבלתי הסיח דעת ממנה אף רגע, ועלינו להתאמץ בכל עוז להשפיע על נפשנו, שנחבב את עצמנו באותה החביבות היתירה שמחבב אותנו הבורא יתברך. העולה על חיבת כל הנבראים כולם שברא בעולמו, ובכל כוחנו נשתדל להשתלם ולהיות האדם כצורתו האמיתי, ברו כתוכו, בזה שנוציא אל הפועל כל מה שיש בכוחנו, להנהיג את כל תנועות החיים, על פי ההתדמות אליו יתברך שמו, עד שנהיה אותו האדם אשר בו מתפאר הקדוש ברוך הוא ואומר: "ראו בריה שבראתי (בעולמי) וצורה שצרתי" (בראשית רבה יב:א).

ב. אמרו חז"ל: "כל מי שהוא שופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות, ומאי טעמא? 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם' (בראשית ט:ו)" (בראשית רבה לד).

כשנעמוק בדבריהם נמצא: כשבאה התורה להזהיר באזהרת עונש מיתה, על אותה המצוה השכלית הגלויה לכל, שהשכל מכריחה ובשום אופן אי אפשר לכפור בה, היא האזהרה של שפיכות דמים, לא די לה להתורה לבא להאדם בטענת אותו הטעם הפשוט של ישוב העולם, ש"לא תהו בראה ולשבת יצרה" (ישעיה מה:יח), ואם איש את רעהו חיים יבלע, הרי העולם חרב ונהפך לתהו ובהו, וגם לא בטענת אותו הטעם היותר עמוק, שכל המאבד נפש אחת כאלו אבד עולם מלא, כי בכל אלה, עוד לא מצאה התורה די ספוק חומר צורת האזהרה הלזו, וכשבאה להרחיק את האדם מאותה העבירה החמורה שבחמורות, ולהזהירו בעונש מיתה עליה היא מאיימת עליו בהצד היותר חמור שבה, ומה הוא החומר הגדול הלזה, העולה על כל חומרות צדדי הרציחה? היא הידיעה שכל השופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות. הרי אין החומר של הרציחה, רק מה שהוא מחריב את הישוב, וגם לא מה שהוא מאבד עולם מלא, אלא הצד היותר חמור שבעוון זה הוא מה שחילל קדושתו של האדם, ופגע בדיוקנה של מעלה, וכאלו הוא ממעט את הדמות, והוא עולה בחומרו, על ההשחתות והחורבנות שהוא משחית ומחריב בידים ממש בשפיכת דם האדם.

מתוך הכרה בהירה זו בחומר עוון הרציחה, נשכיל להבין משפטי צדק ששפטו חז"ל לומר: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים" (בבא מציעא נט). "וכל המלבין פני חברו ברבים, והקורא לחברו בכנוי, והמתכבד בקלון חברו, אין להם חלק לעולם הבא" (ראה פירוש המשנה סנהדרין י). שהרי עבירות הללו פוגעים הם בכבוד האדם החביב שנברא בצלם אלהים, והורו חז"ל שזלזול כזה בשאט נפש בכבוד חבירו' עולה הוא בחומרו על כל העבירות שבעולם, שכל "הסוטר לועו של ישראל ('שקרויין אדם' לשון רש"י שם) כאלו סוטר לועו של שכינה" (סנהדרין נח:), והרי הוא בכל מה שנאמר: "את ה' הוא מגדף, הכרת תכרת הנפש ההיא". ואף השוגג ומוטעה לחשוב שהם עבירות קלות, גם כן מתחייב בנפשו, כיון שאינו יודע ומכיר חביבותו וקדושתו של האדם, הרי אבד את צורת האדם, "והרי הוא בעל נפש גרוע, שאין בה שלמות ואיננה ראויה לעולם הבא, שנאמר: (תהלים מט:כא) 'אדם ביקר ולא יבין, נמשל כבהמות נדמו'" (ראה פירוש המשנה שם).3הערת המערכת: ראה שם שהרמב"ם מביא את הפסוק "אל תהיו כסוס כפרד אין הבין" (תהלים לב).

השקפה עמוקה ורוממה הורו לנו חז"ל, השקפה, המעלה את שכלנו אל אותו הגובה הראוי לו בהכרת ערכו של האדם, והוא, שמלבד חשיבותו של האדם כלפי עצמו, שהוא בריה נפלאה בכל הבריאה כולה, וחיבתו אצל בוראו יתברך שמו, שהוא מתפאר בו: "ראו בריה שבראתי (בעולמי) וצורה שצרתי" (בראשית רבה יב:א), יש לו להאדם חשיבות וערך יותר גבוה, בזה שהוא מציאות של קדושה וכבוד אלהים, עד שהוא נחשב לדיוקנה של מעלה ואיקונין של מלך שכל הפוגע בו הרי הוא כממעט את הדמות.

הכרה רוממה זו צריכה היא לברוא בנפשנו גיל ורעדה כאחד. כשאנו מתבוננים ומסתכלים בהכרה זו, ודאי הוא שתמלא נפשנו שמחת הנפש וגדלות הדעה, על רום גדלות האדם וקדושתו, יחד עם זה רגשי יראת שמים וחרדת קודש יקיפו אותנו, רצון בוער להשתלמות ועבודה מוסרית יוולד בלבנו, עבודה מוסרית - שיהיו כל תנועות החיים שלנו נכונים ורצויים לפי רום ערך קדושת האדם, בהתעלות השכל, קשוט המחשבות, טכסיס המדות, וסדרי הנהגת המעשה, על פי ההשתדלות לדמות צורה ליוצרה, שלא לגרום חלילה פגם בדמותו הנכבד, עלבון בכבוד ה' החופף עליו, ושלא יאמרו משל הקדמוני: "למה הדבר דומה לשני אחים תאומים בעיר אחת, אחד מנוהו מלך, ואחד יצא לליסטיות, כל הרואה אותו בקלקולו אומר הוא המלך. צוה המלך והורידוהו" (ראה סנהדרין מו:).

ולא עוד, אלא שהיראה צריכה היא שתעלה על השמחה לאין שיעור וערך, כי השמחה גם היא, אך מכפילה היא את היראה בכפלי כפלים, כדוגמה מה שאירע ליעקב אבינו ע"ה, באותה שעה שלן במקום המקדש, ודבר ה' אליו הגיע בבשורת הברכות המרובות בנחלה בלי מצרים, וכשהקיץ משנתו, תחת לשמוח בברכת ה' אשר אתו, ובההבטחות הנפלאות שהובטח, נתירא יראה גדולה מקדושת המקום, באמרו: "אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי", כן אנחנו, כשאנו באים לידי הכרת גדולת האדם ומקומו בעולם, ושמחה בלי מצרים תמלא נפשנו, באותה שעה עלינו להתירא יראה גדולה, וגם לנפשנו נאמר: "אכן יש ה' בקרבנו, אין האדם אלא דיוקנה של מעלה, מה נורא הוא האנכי שבקרבי, ואנכי לא ידעתי!"